

temes-1)

FREDERIC APARISI ROMERO. Universitat de València

SER PESCADOR A LA CIUTAT DE VALÈNCIA EN ÈPOCA MEDIEVAL

Sabem poc de la història de la pesca al País Valencià i, en particular, de l'activitat pesquera a la ciutat de València durant l'edat mitjana. Amb tot, també és cert que sabem més del que sovint es llig. En les línies que segueixen faré una reflexió sobre la pesca en l'imaginari medieval per després centrar l'atenció en les recerques més recents sobre aquest sector a la capital del regne entre 1238 i 1500.

El pescador en l'imaginari medieval

En el *Regiment de la cosa pública*, Francesc Eiximenis identifica els diferents grups socioprofessionals amb el cos humà i els assigna una funció en relació amb la part que representen. Com es podrà observar, en la representació que fa el franciscà de la societat contemporània no hi ha lloc per als pescadors i, per tant, al seu ofici tampoc se li reconeix cap funció en el conjunt de la comunitat com sí que tenen la resta de col·lectius: «en la cosa pública havia cap, e aquest és aquell qui ha lo regimint o senyoria; los ulls e les orelles són los jutges e els oficials; los braços són aquells qui defenen la cosa pública, ço és los cavallers e los hòmens d'armes; lo cor són los consellants; les parts generatives són los preicants e informants; les cuixes e cames són los menestrals; los peus que calciguen la terra són los pagesos qui'l colren e la exerciten per llur ofici tostemps».¹

Aquesta visió dels pescadors i del seu ofici no era, ni de lluny, exclusiva d'Eiximenis. En l'imaginari medieval, els pescadors quedaven als afores de la societat. En realitat, el menyspreu envers la pesca i els pescadors es perd en la nit dels temps, en algun moment posterior a la neolitització i sedentarització dels grups humans. De fet, segons el parer de Tono Fornes, especialista en la cultura de la mar, fins i tot el mateix Homer és profundament antimariner.² Però a què es devia aquesta marginalitat quan, al cap i a la fi, el peix era un producte força demandat a l'edat mitjana, entre altres raons per les prescripcions eclesiàstiques?

La raó del menyspreament raïa en el caràcter primitiu de l'ofici. El pagès, per molt vil i ruc que se'l considerés, treballava la terra i, gràcies a això, obtenia uns fruits. Al cap i a la fi, l'agricultura, juntament amb l'escriptura, és el que en totes les civilitzacions marca la transició a un estadi cultural superior.

Per sota quedaven aquells que vivien de la recol·lecció de fruits silvestres i de la caça i, per tant, en contacte estret amb la natura. Des d'aquesta perspectiva, l'ofici de pescador s'assemblava als caçadors-recol·lectors en la mesura que extreien els recursos de la natura en lloc de criar-los i produir-los, com sí que feien ramaders i agricultors, sense arribar mai a domesticar l'espai natural.

Però la diferència amb els pagesos no radicava únicament en la manera d'obtenir els fruits, sinó que, ultra això, hi havia un altre aspecte. I és que, mentre que els pagesos treballaven la terra en el marc de la comunitat –de la civilització en definitiva–, els pescadors havien d'allunyar-se de terra ferma, de l'espai civilitzat, i endinsar-se en la mar per obtenir les captures. Els poemes d'Ausiàs March són un bon reflex d'aquesta consideració de la platja i de la mar, identificades com a espais de perills, insegurs i allunyats de la civilització: «Tals com aquells qui per la mar navegen / són desviats si'ls fall la tramuntana, / e van en loch on la venture'ls porta, / són en lo món los hòmens qu'en ell viuen» (CIV 73) i «cuyd'haver port en la platja deserta / e lo verí li sembla medecina» (XCII 57).³ És per tot això que la figura del pescador s'assimilava bastant a la del pastor, perquè també aquests passaven llargues estones amb el bestiar a les zones de pastura, aïllats de la resta de la comunitat i allunyats de la civilització. I com els pescadors, també els pastors eren víctimes de segrestos i robatoris, uns a mans de pirates i corsaris i els altres, de saltejadors de camins. En definitiva, la marginació dels pescadors derivava de la seua consideració de mers recol·lectors dels fruits de la mar. Precisament aquest caràcter silvestre del peix és el que n'explicaria l'ús com a aliment penitencial durant els períodes de purificació del calendari catòlic, particularment l'Advent i la Quaresma. Ni tan sols les espècies més grans, i per tant més assimilables a la carn, com la tonyina, foren prohibides mai per l'Església, bàsicament per ser animals capturats, no criats, com ho era el bestiar. De fet, no sols l'Església catòlica sinó també tota mena de moviments considerats herètics fomentaren el consum de peix perquè no havia estat un producte de l'acció humana. Els càtars, per exemple, entenien que el peix era un fruit espontani de l'aigua i, a diferència de la carn, no era un aliment procedent de la generació. Per tant, era un aliment permès excepte els dies de dejuni en què només es podia consumir pa i aigua.⁴

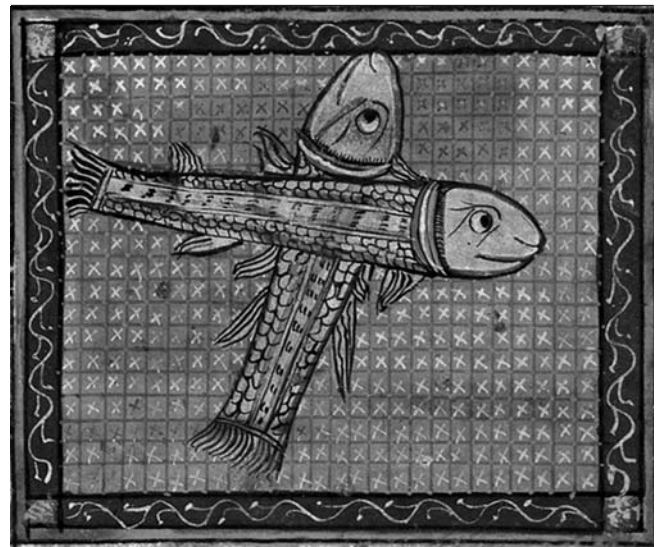
Amb tot, tampoc no hem de sobredimensionar els aspectes culturals i de l'imaginari. A la Mediterrània, la pesca era essencialment de litoral i, per tant, els pescadors tornaven cada dia a la seua casa. És cert que deixaven les barques i els ormeigs a la platja, als respectius graus de cada vila, però a la nit la majoria buscava recer a dins de les muralles. Per tant, malgrat totes les consideracions que he exposat, els pescadors no deixaven de formar part de la societat medieval. N'és bon exemple la processó medieval del Corpus Christi de València, en la mesura que era una representació visual de la societat. Com és sabut, el seguici tenia dues parts clarament diferenciades, la civil (on eixien representades totes les corporacions de la ciutat) i l'estrictament religiosa acompanyant la Custòdia. Doncs bé, l'ofici dels pescadors era el que obria la processó per davant de totes les corporacions professionals, inclosa la dels llauradors. Es projectava així la visió que es tenia de la pesca com el més baix dels oficis, si exceptuem els que quedaven fora de la moral cristiana.

Viure de la pesca a la València medieval

En les dècades posteriors a la conquesta cristiana, la població musulmana fou expulsada de la franja costanera en la major part del llavors recentment creat regne de València a fi d'evitar el col·laboracionisme, però sobretot que escaparen a territoris de l'Islam. No hi hagué, per tant, continuïtat professional, ni tampoc transmissió de cap mena d'expertesa pel que fa a l'ofici de la pesca entre la població indígena i els colons. Únicament aconseguí romandre al territori la població situada a la costa de l'horta de Gandia i de les muntanyes de Dénia. Tanmateix, fa la impressió, pel que es veurà a finals del segle XIV, que no podien ser titulars de barques sinó que únicament podien treballar com a bracers o mossos al servei de cristians. Els pescadors cristians que arribaren no tingueren dificultats per ocupar l'espai marítim que deixaven els foragitats. Així, per exemple, l'1 d'agost de 1237 –abans que caigués la madina de Balansiya–, Jaume I concedí llicència a Rodrigo Jiménez de Luesia (de l'Aragó, per tant) per tenir una barca de pesca a l'Albufera.⁵ Ara bé, de la mateixa manera que assumim que els beneficiaris de donacions que consten en el *Llibre de repartiment* no foren sempre els que finalment prengueren possessió de la terra, tampoc sembla pertinent establir una relació directa entre els que reberen autoritzacions per tenir barques i els que les feren servir. En aquest cas, resulta poc versemblant pensar que Jiménez de Luesia fos pescador i al mateix temps el rei li hagués concedit primer la vila de Xivert, al nord del país, i després la bescanviés per Foios, la principal alqueria al cinturó periurbà d'horta, al nord de la ciutat de València. Ans al contrari, molt probablement aquest personatge degué arrendar la llicència a un pescador professional que explotà la concessió, el nom del qual desconeguem.

Foren precisament aquests homes d'ofici els que reberen la concessió reial de poder pescar lliurement tant a l'Albufera com a les mars de València el 21 de gener de 1251. A canvi només havien de lliurar el quint del peix capturat al llac i la dècima part de les captures al mar, atorgant-los exempció de delme i

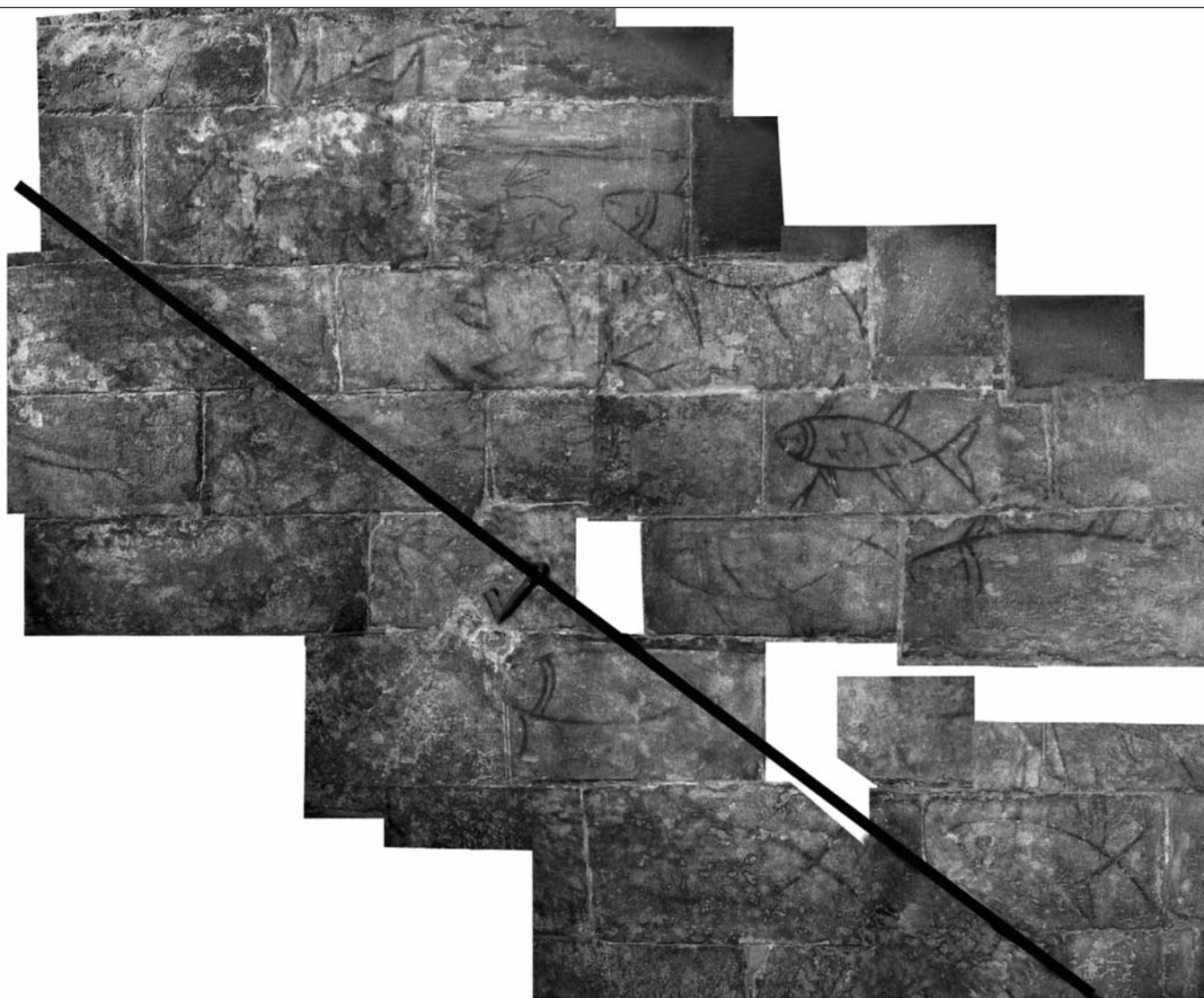
Peixos. Biblioteca Nacional de França, Français 12400, fol. 31v

primícia.⁶ El reconeixement institucional es produiria ja en temps de Pere el Gran: el 30 de novembre de 1283 el monarca els atorgà el dret de formar una corporació pròpia dirigida per quatre pescadors nomenats per batle o per l'arrendador de l'Albufera, amb capacitat per decidir sobre qüestions referides als aspectes tècnics de la pesca, limitades, això sí, a l'espai de l'Albufera. A més, des de gener de 1284 podrien formar part del Consell de la ciutat com la resta de corporacions.⁷ Tot i això, amb el temps, els pescadors de Sueca, Catarroja i la vila de Cullera, tots ells nuclis riberencs de l'Albufera, quedarien incorporats a la corporació de manera que aquesta es consolidaria com un òrgan relativament autònom, sota el control reial, de gestió i resolució dels afers i de les disputes sobre la pesca. L'absència tant de manuals de Consell com de protocols notariais per al segle XIII i part del XIV ens condiciona a l'hora d'adoptar una perspectiva institucional i legislativa de la pesca per a aquest període. En aquest sentit, cal apuntar que, almenys el segle posterior a la conquesta, els pescadors de València feien la seua tasca indistintament en l'Albufera i en la mar. Probablement abans però amb tota seguretat després de la guerra de Castella (1356-65) es produí una especialització en una pesquera o altra que seria l'origen de la disputa entre pescadors «de fora», com es refereix la documentació als que treballaven a la mar, i els de l'Albufera, anomenats «de dins

temes-1)

Tonyines Quart. Fotografia de Frederic Aparisi

terra». Finalment, en 1382 l'infant Joan resolgué la controvèrsia impedit l'escissió dels pescadors en dos col·lectius autònoms.⁸ Per això la documentació notarial posterior –més abundant– referida a la ciutat de València no especifica la zona de treball dels pescadors, la mar o l'Albufera, quan hi apareixen.

Ara bé, tot i el caràcter legislatiu d'aquests documents és possible extraure algunes dades de caràcter tècnic sobre la pesca. Per exemple, el privilegi de Pere el Gran de 1283 prohibia l'ús a l'Albufera de la *pantena*, que consisteix a fer entrar el peix en un espai tancat amb xarxes per traure'l després amb alguna xarxa de mànec. Igualment vedava en aquest espai la introducció dels almixars, els faxets, la bruquina amb xarxa –que no he

pogut identificar– i la pesca ab cop sec, o saltades segues, així com rallar, que molt probablement es referisca a la utilització del rall. Anys després, Jaume II impedia la pesca amb alfadida, òxid d'aram que atordeix el peix i el fa emergir a la superfície, així com la utilització de cabusseres, un tipus de barca o d'art que es feia servir per pescar i també per caçar aus en l'Albufera.⁹ Des de mitjan segle XIV disposem de més documentació notarial, alhora que també s'incrementen les referències al sector del peix en els manuals de Consell. Precisament pel que fa a les disposicions municipals, aquestes no van més enllà de les regulacions de preus. En aquest sentit, cal assenyalar que els pòcers de la ciutat fixaven amb més freqüència els preus de

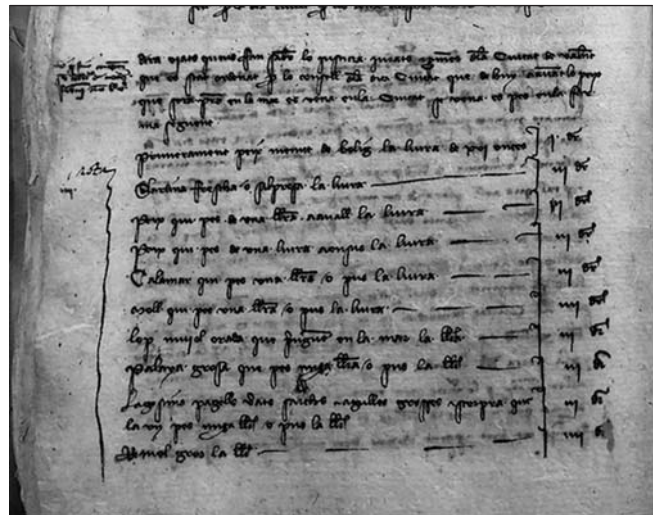
la carn de bovins i ovicàprids, però també de volateria i aviram, que no els del peix, la qual cosa ens podria animar a pensar en una major estabilitat d'aquests darrers. Per altra banda, no resulta anecdòtic assenyalar que es tracta de regulacions del preu de captures fetes a la mar o, més rarament, de peix salat però en cap cas de peix procedent de l'Albufera.

Pel que fa a les espècies esmentades, la nòmina és bastant canviant, tot i que podem trobar certs elements que es reiteren. Per un costat, sol aparèixer el peix venut en funció del pes. Així tenim el «peix qui pes de una lliura a avall», el «peix qui pes de una lliura a ensús» i el «peix menut de bolig» que podríem identificar com la morralla. «De bolig» fa referència a l'art de pesca que en els darrers segles hem conegut com «de bou» però que a diferència d'aquesta no s'utilitzava mar endins com en l'actualitat sinó des de la costa. Per l'altre costat, les espècies que més es reiteren són la sardina fresca (i també la salada), el moll, el llop, el mujol, la dorada, la palaia, el rèmol, el verat, el sarg, l'agulla i l'escòrpora o escorpra. Dels cefalòpodes només apareix el calamar i dels crustacis, el llagostí.¹⁰ Tanmateix, per a la baixa edat mitjana la tipologia documental que més dades i més variades aporta són els protocols notariais. És gràcies a aquests registres que podem estudiar la pesca des d'una perspectiva més social, centrant l'atenció en els pescadors i les seues famílies.¹¹ En aquest sentit, la primera conclusió a què permet arribar la documentació és l'existència de desigualtats al si de la corporació de pescadors, com en qualsevol altre col·lectiu. Si altres aspectes de la documentació ens il·lustren sobre les famílies més pobres d'aquest sector, aquesta font ens il·lumina sobre les que podríem identificar com a mitjanes i també d'acomodades, amb el benentès que aquestes són una minoria molt reduïda.

Notes

1. F. EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, ed. a cura de J. PALOMERO. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2009, p. 44-45.
2. T. FORNES, «Ulisses contra la mar», *Lletraferit*, Consultat en línia: <https://valenciaplaza.com/ulisses-contra-la-mar> [10-II-2022].
3. R. ALEMANY; F. LLORCA, «El lèxic mariner de les poesies d'Ausiàs March i la seua dimensió poètica», *Catalan Review*, XXIV (2010), p. 121-138, p. 131.
4. J. MESTRE, *Los Cátaros: Problemas religiosos, pretexto político*. Barcelona: Península, 1995, p. 110-111.
5. Arxiu Històric Nacional, Madrid. Ordes Militars. Pergamins. Carpeta 481, núm. 56R. Consultat en línia: <https://www.jaumeprimer.uji.es/cgi-bin/arxiu.php?noriginal=000628> [10-II-2022].

Arxiu Municipal de València, Manuals de Consell, A-12 (1-II-1355).

Els protocols notariais també ens informen sobre les despeses i els costos dels ormeigs i les barques. Ens descobreixen un món força especialitzat, on el nivell d'especialització arribava a diferenciar xarxes comunes de bonitolerres i de tonaires, per a la captura, segons el cas, de bonítol o tonyines. No és casualitat que a les torres de Quart hi haja un representació de tonyines, que encara hui no som capaços d'explicar gaire bé. Potser, com en temps prehistòrics, siga un calendari en què el sol il·lumina les pintures quan els peixos arribaven a la costa. L'estudi d'aquestes tipologies d'ormeig i el de les diferències socioeconòmiques dels pescadors són alguns dels aspectes centrals que han de guiar la recerca en els futurs anys. ■

6. Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona. Cancelleria Reial. Còdex 9 de la Casa Reial, ff. 13r/v. Consultat en línia <https://www.jaumeprimer.uji.es/cgi-bin/arxiu.php?noriginal=000748> [10-II-2022].
7. J. MARTÍNEZ VINAT, *Cofradías y oficios. Entre la acción confraternal y la organización corporativa en la Valencia medieval (1238-1516)*. Tesis doctoral inédita, Universitat de València, 2018, p. 316-317.
8. MARTÍNEZ VINAT, p. 319.
9. MARTÍNEZ VINAT, p. 317.
10. Arxiu Municipal de València, *Manuals de Consell*, A-12 (1-II-1355).
11. F. APARISI, «Fishing and fishers in Medieval Valencia», *Imago Temporis*, XV (2021), p. 208-236.